

SOCIOLINGVISTIKA JAKO VARIČNÍ LINGVISTIKA

jazyk ze *sociolingvistického* hlediska

- není homogenní (jednotlivý) systém, ale heterogenní (různorodý)
- není uzavřený, ale otevřený
- není statický, ale dynamický

→ **jazyk**

= komplexní otevřený a dynamický systém skládající se ze subsystémů různého druhu

VARIETA

= množina jazykových prostředků s obdobnou sociální, geografickou nebo funkční distribucí

Varieta
(lekt)

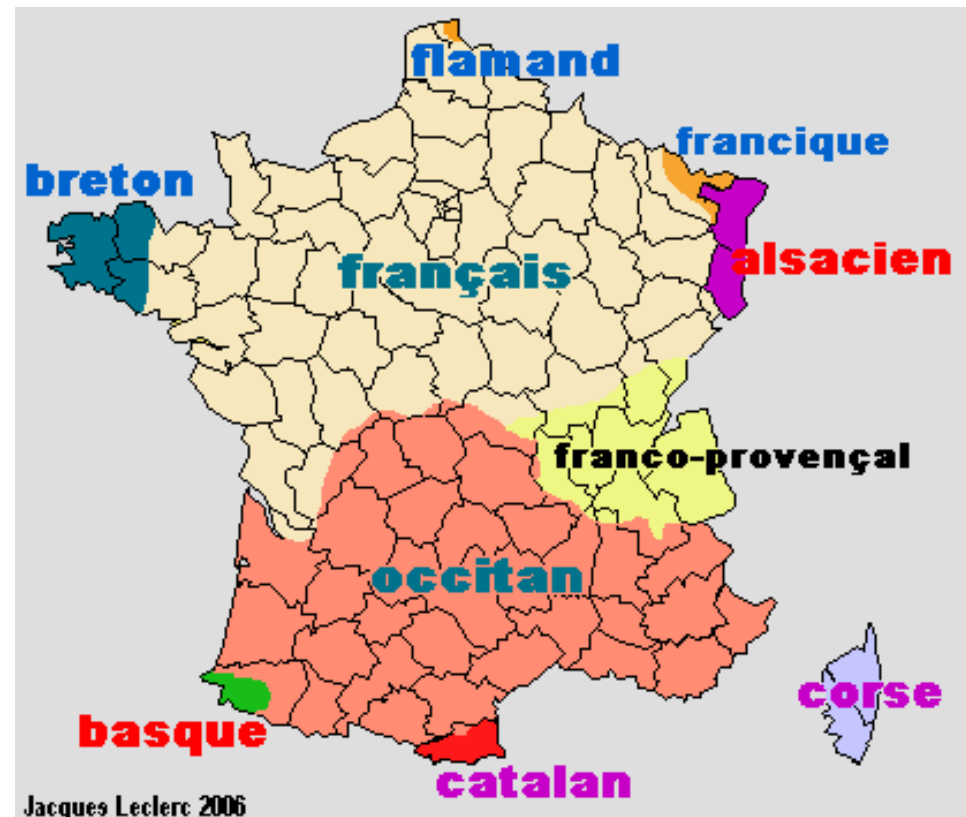
(spisovný) jazyk
dialekt
akcent
sociolekt (slang, argot, jargon...)
idiolekt
etnolekt
registr
styl
pidžin
kreolština
jazyková rodina
jazykový svaz
nářeční kontinuum
atd.

čeština je dialekt slovenštiny

JAZYK × DIALEKT?

(dřívější) francouzská tradice: jazyk × dialekt × patois [patoa]

- *jazyk* = varieta, která se užívá na státní/národní úrovni (francouzština)
- *dialekt* = regionální varieta, která má nějakou literární tradici (provensálština)
- *patois* = regionální varieta, která literární tradici nemá (bretonština)

Standardní dialekt jazyka?

- = standardní/spisovná varieta nějakého jazyka (oproti tzv. vernakulárnímu jazyku)
- takový termín není možný ve francouzském, německém nebo českém prostředí (srov. spisovný **jazyk**)
- ale zcela běžný v anglosaském prostředí
Standard British English = dialekt angličtiny

Standardní akcent

- v anglosaském prostředí navíc do hry ještě vstupuje pojem **akcent** jako způsob výslovnosti
- Velká Británie: Received Pronunciation (RP)
USA: General American
- standardní dialekt může být spojen s více akcenty
regional Standard English
= standardní angličtina s regionálním akcentem

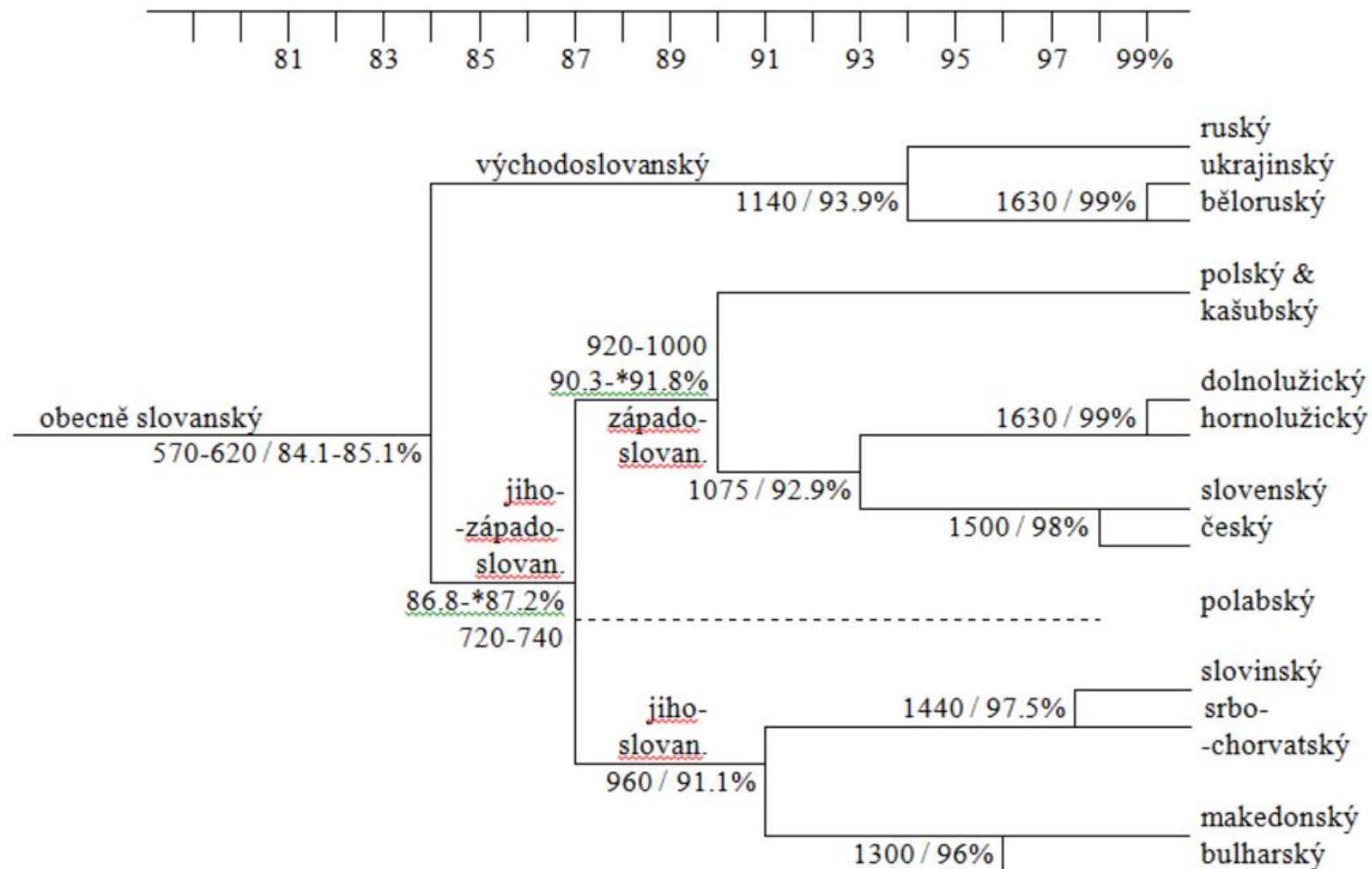
ACCENT VERSUS DIALECT

Accent is a way of pronouncing words that occurs among the people in a particular region or country	Dialect is a variety of a language spoken in a particular geographical area or by a particular group of people
The variations in pronunciation	Characterized by variations in grammar, syntax, pronunciation, or vocabulary
A part of a dialect	A variety of a language
Associated with geographical location (region), socioeconomic background and status	Mainly associated with the geographical location

Pediaa.com

JAZYK × DIALEKT: HISTORICKÁ PERSPEKTIVA

- prajazyk a jeho dialekty
- např. *praindoevropština → *praslovanština → čeština

* Alternativní výsledky označené hvězdičkou nezahrnují polabštinu s neúplným lexikálním korpusem.

čeština a slovenština jsou dialekty jednoho jazyka

KRITÉRIA PRO ODLIŠENÍ JAZYKU OD DIALEKTU

- jak rozhodnout, co je jazyk a co dialekt?
- jak od sebe odlišit dva jazyky?
- jak od sebe odlišit dva dialekty?
- a lze to udělat lingvistickými kritérii?

Možná kritéria

- 1) genetická příbuznost
- 2) stavba jazyka
- 3) vzájemná srozumitelnost

1) Genetická příbuznost

= dvě variety (nebo více variet) vznikly ze stejného prajazyka
(prajazyk je buď znám, nebo je rekonstruován)

→ geneticky nepříbuzné variety budou odlišné jazyky

- čeština (indoevropský jazyk) × maďarština (ugrofinský jazyk)

ale co geneticky příbuzné variety?

- čeština × slovenština (oba západoslovanské jazyky)

2) Stavba jazyka

- tři hlavní složky jazyka:
 - gramatika (morfologie, syntax)
 - výslovnost (fonologie)
 - slovní zásoba (lexikon)

Předpoklady

- odlišné jazyky budou vykazovat odlišnosti na vše třech úrovních
- dialekty jednoho jazyka se budou lišit ve výslovnosti a slovní zásobě, ale ne v gramatice

ale pak čeština a slovenština a vůbec slovanské jazyky jsou dialekty

Měření lingvistické (lexikální) vzdálenosti

- Morris Swadesh: lexikostatistika (100 základních slov)
- Søren Wichmann: normalizovaná Levenshteinova vzdálenost (LDN)

Table 2

LDN values for pairs of speech varieties prone to turn up in discussions about how to distinguish languages and dialects. Language names are given as in ASJP. From the top down to and including East and West Greenlandic, the pairs constitute dialects of one and the same language according to the LDN = 0.51 cut-off proposed here. The rest of the pairs constitute different languages.

Speech variety A	Speech variety B	LDN
Indonesian	Malay	0.1199
Bosnian	Croatian	0.1324
Quechua Chachapoyas	Quechua Huaylas Ancash	0.3055
Hindi	Urdu	0.4281
Classical Nahuatl	Pipil	0.4336
Standard German	Bernese German (Switzerland)	0.4638
Russian	Belarusian	0.4647
Danish	Swedish	0.4921
East Greenlandic	West Greenlandic	0.5036
Navajo	Jicarilla Apache	0.5708
Cairo Arabic	Moroccan Arabic	0.5814
Dongshan Chinese	Fuzhou Chinese	0.6013
Catalan	Spanish	0.6589
Japanese	Miyako (Ryukuan)	0.6680

3) Vzájemná srozumitelnost

- = mluvčí jedné variety je schopen porozumět mluvčímu jiné variety bez předchozí znalosti této variety
- variety musí mít podobnou slovní zásobu a gramatiku

- vzájemně nesrozumitelné variety budou odlišné jazyky
- čeština × němčina × angličtina × čínština (vzájemně nesrozumitelné)

oproti

- hanácký dialekt × slovácký dialekt × chodský dialekt (vzájemně srozumitelné)
- britská angličtina × americká angličtina (vzájemně srozumitelné)

ale!

vzájemně srozumitelné ***jazyky***

- čeština × slovenština
- srbština × chorvatština × bosenština × černohorština
- hindština × urdština

vzájemně nesrozumitelné ***dialekty***

- irácká arabština × egyptská arabština
- mandarínská čínština × kantonská čínština

- srozumitelnost může být značně subjektivní (např. u Japonců)
- nebo asymetrická (např. u skandinávských jazyků)

City	Comprehension of Danish	Comprehension of Swedish	Comprehension of Norwegian	Average
Århus, Denmark	N/A	3.74	4.68	4.21
Copenhagen, Denmark	N/A	3.60	4.13	3.87
Malmö, Sweden	5.08	N/A	4.97	5.02
Stockholm, Sweden	3.46	N/A	5.56	4.51
Bergen, Norway	6.50	6.15	N/A	6.32
Oslo, Norway	6.57	7.12	N/A	6.85

srbochorvatština

nebo srbština × chorvatština × bosenština × černohorština?

Jugoslávie a srbochorvatština

- nářečně velmi rozmanité území, ale jednotlivé variety jsou historicky příbuzné a navzájem srozumitelné
- romantismus 18. století: každý národ by měl mít svůj vlastní jazyk, který národ definuje
 - vznik spisovné srbštiny a spisovné chorvatštiny

srbština

azbuka

Srbové

ortodoxní křesťané

chorvatština

latinka

Chorvaté

římští katolíci

určité rozdíly ve slovní zásobě

malé rozdíly v gramatice

- od 19. století snaha o sjednocení těchto variet, především pak ve 20. století, kdy vznikla Jugoslávie
→ jeden jazyk (srbochorvatština) s několika dialekty (srbský, chorvatský atd.)

- od 60. let 20. století snahy o uznání chorvatštiny jako samostatného jazyka

r. 1991–1992 + r. 2006

- zánik a rozpad Jugoslávie na dílčí státy
→ zánik a rozpad srbochorvatštiny na dílčí jazyky: srbština, chorvatština, bosenština, černohorština

BCS = Bosnian-Croatian-Serbian

BCMS = Bosnian-Croatian-Montenegrin-Serbian

hindština

- jeden z oficiálních jazyků Indie
- používají hinduisté
- písmo devanagari psáno zleva doprava
- výpůjčky se sanskrtu

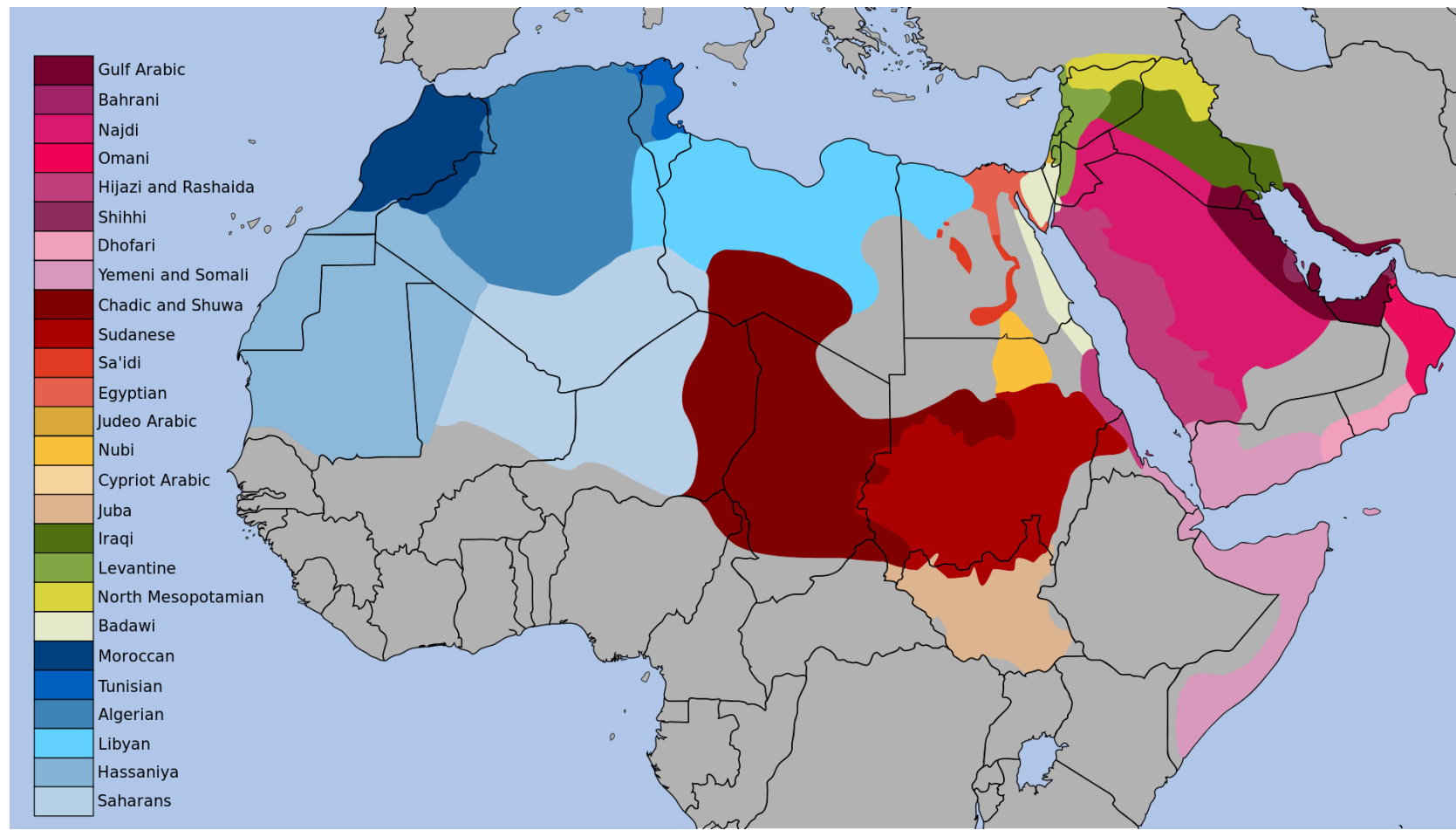
urdština

- oficiální jazyk Pákistánu
- muslimové
- arabsko-perské písmo psáno zprava doleva

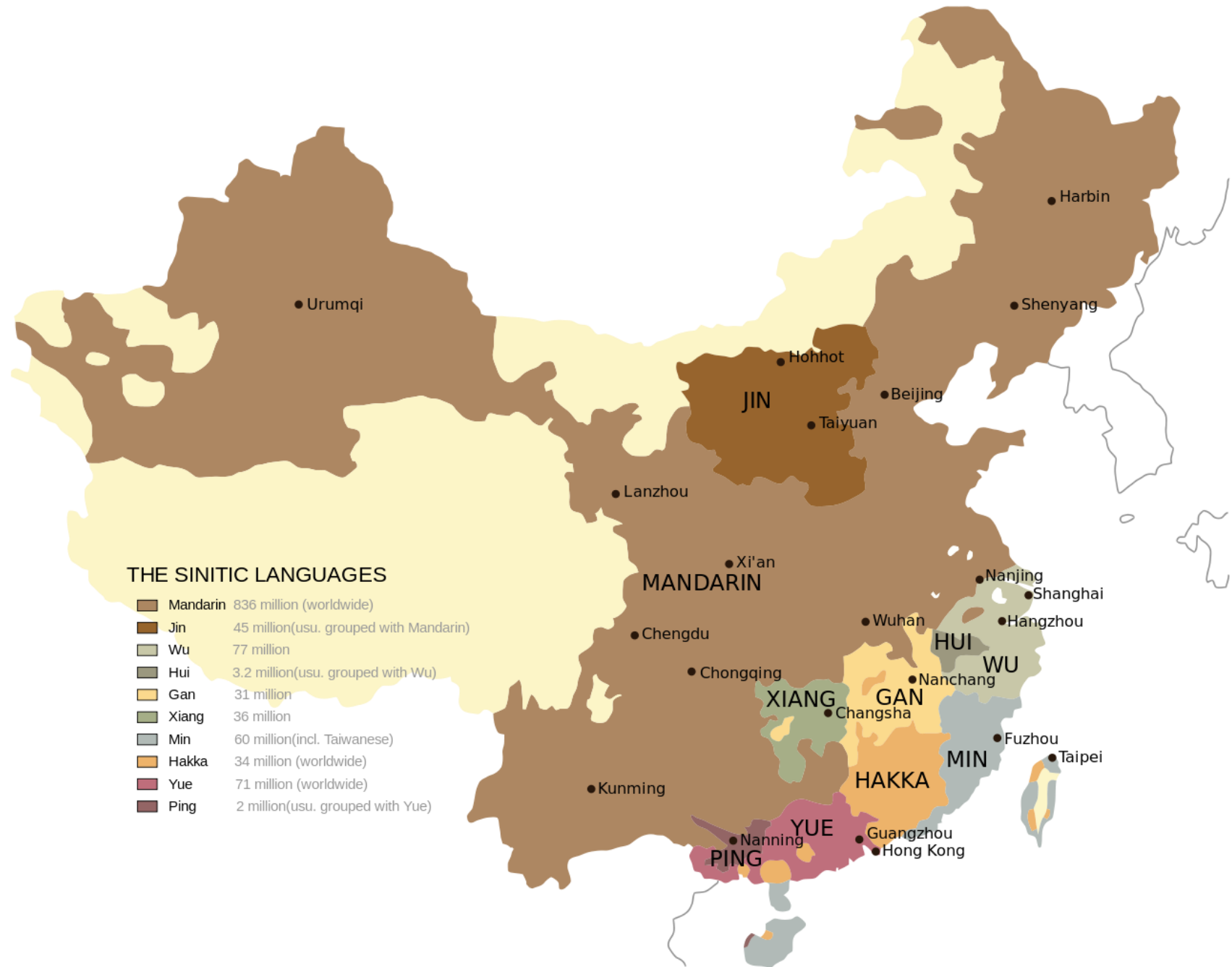

variety arabštiny

- klasická/spisovná arabština (jazyk Koránu)
- místní podoby arabštiny: asi 30
- nejsou si obvykle vzájemně srozumitelné, např. irácká arabština × egyptská arabština

mandarínská čínština × kantonská čínština

československý jazyk

- ústava 1920–1948: jazykem Československé republiky je českoslovenština ve dvou podobách, čeština a slovenština

moravština?

britská angličtina × americká angličtina

- nemusí být zcela srozumitelné
- britská angličtina bývá překládána do americké angličtiny (*Trainspotting*)
- ve Francii existují překlady z *američtiny*

V čem se od sebe jazyky (variety) liší sociálně/funkčně?

Sociální (funkční) kritéria pro rozlišení různých druhů variet

- 1) standardizace
- 2) vitalita
- 3) historičnost
- 4) autonomie
- 5) redukce
- 6) míšení
- 7) de facto norma

- odlišné variety budou splňovat odlišný soubor kritérií
- jazyk bude určitým způsobem sociálně nadřazený dialektu

Standardizace

= zda má varieta kodifikovanou standardní podobu

Standardizace	
+	–
standardní jazyky (standardní/spisovná) čeština	vernakulární jazyky (romština, africké nebo australské domorodé jazyky)
	dialekty
(kreolštiny)	pidžiny

Vitalita (životnost)

= zda varietu někdo užívá jako mateřský jazyk, tj. zda má rodilé mluvčí

Vitalita	
+	–
živé jazyky	mrtvé jazyky (manština, kornština, latina, sanskrt, klasická řečtina)
přirozené (živé) jazyky (esperanto?)	umělé jazyky (elfština, klingonština, dothračtina)
kreolštiny	pidžiny

Historičnost

= zda mluvčí vnímají svou identitu přes jednu společnou varietu

Historičnost	
+	–
standardní jazyky mrtvé klasické jazyky	vernakulární jazyky dialekty pidžiny, kreolštiny umělé jazyky

Autonomie

= zda mluvčí svou varietu (svůj jazyk) pokládají za něco odlišného od jiných variet (jazyků)

Autonomie	
+	–
standardní jazyky klasické jazyky vernakulární jazyky	dialekty pidžiny, kreolštiny

Redukce

= zda je varieta nějakým způsobem omezená a nemá přístup ke všem prostředkům (nemá např. vlastní písmo, gramatiku, literaturu)

Redukce	
+	–
dialekty pidžiny	jazyky kreolštiny

- existence literatury může odlišovat různé konstruované jazyky (esperanto × quenijština)

Míšení

= zda varieta obsahuje jazykové prostředky a struktury odvozené či převzaté z jiných variet

Míšení	
+	–
zpravidla standardizované jazyky pidžiny, kreolštiny	dialekty

De facto norma

= zda varieta obsahuje soubor norem svého užívání, tj. existují (nebo existovali) dobří (uznávaní) a špatní uživatelé této variety

de facto norma	
+	–
přirozené jazyky dialekty umělé jazyky pidžiny, kreolštiny	užívání jazyka cizími mluvčími (např. angličtina užívaná Čechy)

	Standar- dní j.	Dialekt	Verna- kulání j.	Konstru- ovaný j.	Pidžin	Kreol- ština
Standard.	+	–	–	–	–	+
Vitalita	+	+	+	–	–	+
Historicita	+	–	+	–	–	–
Autonomie	+	–	+	×	–	–
Redukce	–	+	–	+ / –	+	–
Míšení	+ / –	–	+ / –	+ / –	+	+
De facto n.	+	+	+	?	+	+

jazyk typu *Abstand* (něm. *Abstand* = „odstup“)

= varieta, která je od jiných variet natolik jazykově (gramaticky, fonologicky a především lexikálně) vzdálená (odlišná), že je nutné ji považovat na samostatný jazyk

- čeština × čínština
- angličtina × němčina
- baskičtina × ostatní evropské jazyky

jazyk typu Ausbau (něm. *Ausbau* = „rozvinutost, propracovanost“)

- = varieta, která má status jazyka nikoliv z jazykových důvodů, ale z důvodů sociálních, kulturních nebo politických
- varieta, která byla záměrně „rozvinuta“ (elaborována) tak, aby fungovala v co největším spektru domén k pokrytí komunikačních funkcí na všech úrovních
 - čeština × slovenština
 - norština × švédština
 - makedonština × bulharština

dialekt

= varieta, která

- nemá status samostatného jazyka (ale může ho získat)
- je podřízená nějakému jazyku
- je vymezená regionálně spíše než sociálně nebo funkčně
- liší se od jiných dialektů spadajících pod stejný jazyk především ve slovní zásobě a výslovnosti
- nemá kodifikovanou (standardizovanou) podobu, ale má normu
- obvykle není spojení s literární tradicí, resp. literárních památek není mnoho a jsou spíš beletristické povahy

o „podřízenosti“ variety mohou rozhodovat politické důvody

Evropská charta regionálních či menšinových jazyků:

„výraz ‚regionální či menšinové jazyky‘ označuje jazyky, které jsou:

i) tradičně užívány na daném území státu občany tohoto státu, kteří tvoří skupinu početně menší než ostatní obyvatelstvo státu; a

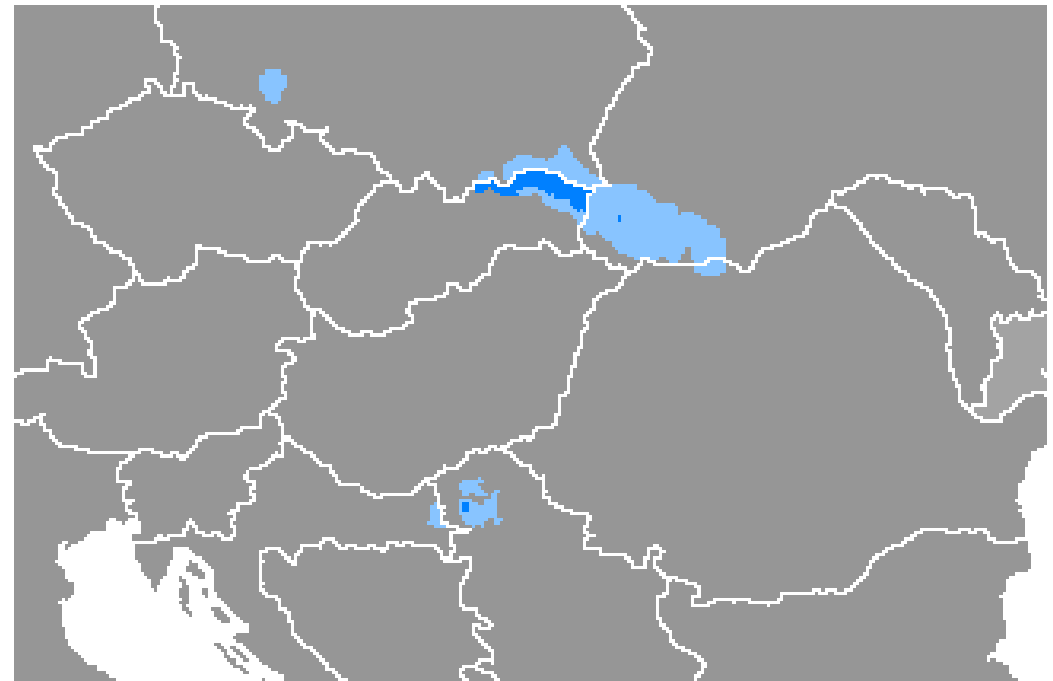
ii) odlišné od úředního jazyka (úředních jazyků) tohoto státu;

neoznačuje dialekty úředního jazyka (úředních jazyků) státu, ani jazyky migrantů“

rusínština

Ukrajina: dialekt ukrajinštiny

Slovensko: regionální jazyk

standardní varieta

- = kodifikovaná varieta nějakého jazyka
- často ta podoba jazyka užívaná v politickém a kulturním centru nebo užívaná politickou či kulturní elitou
 - pařížská francouzština; florentská italština; British Standard E.
- někdy ale založena na historické podobě jazyka
 - spisovná čeština
- důvody výběru standardní variety jsou spíše politické, sociální, ekonomické a historické
- ideologický rozměr:
 - standardní varieta často ztotožňována se samotným jazykem nebo alespoň chápána jako nejlepší podoba daného jazyka

jazyk (z hlediska Ausbau)

– politický, kulturní, sociální a historický pojem, nikoliv pojem lingvistický

= soubor variet, jehož součástí je nejen autonomní varieta (tj. standardní varieta), tak všechny další variety (tj. nestandardní variety), které jsou na ní závislé

standardní jazyk = spisovný jazyk = standardní varieta

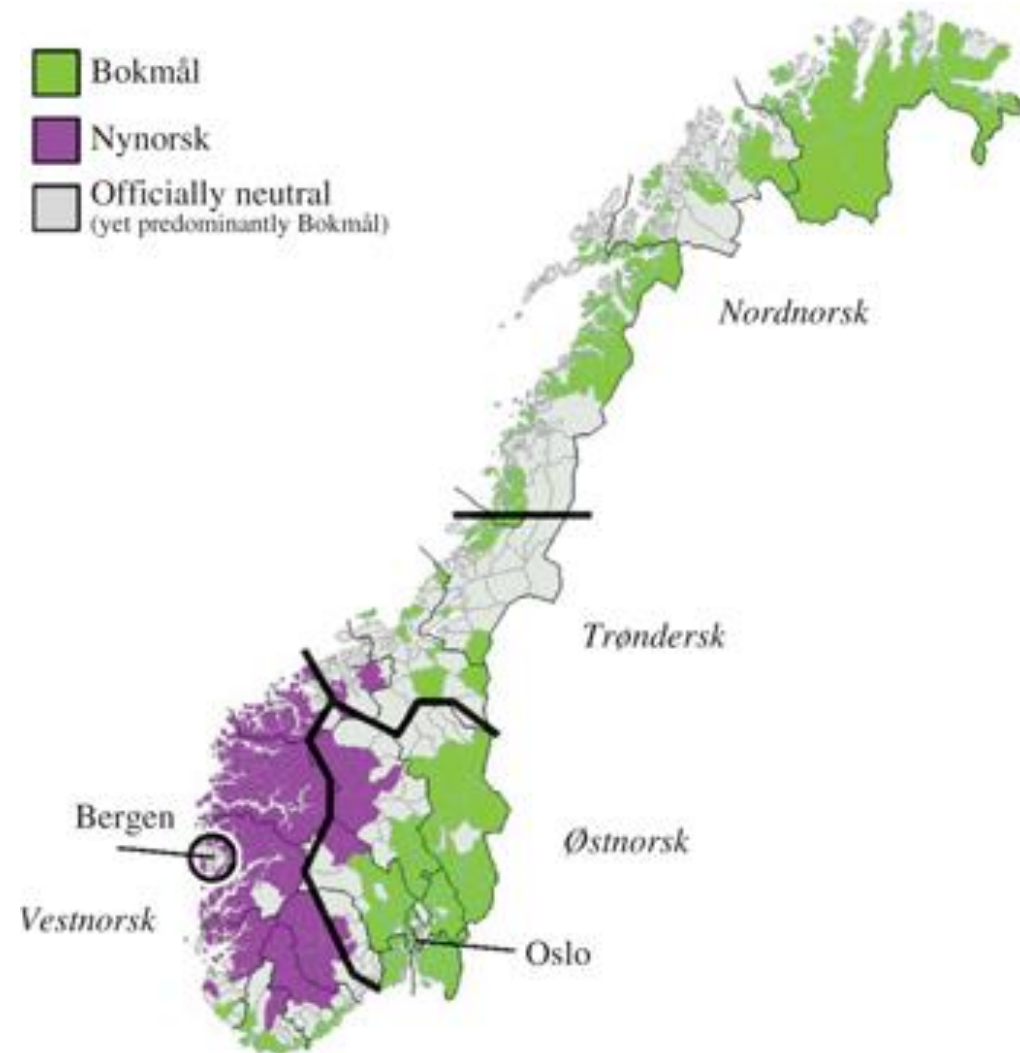
pluricentrický nebo polycentrický jazyk

= jazyk, v němž autonomii sdílí dvě nebo více standardních variet

- norština (Bokmål [búkmól] × Nynorsk [nynošk])

další příklady:

- angličtina (britská × americká)
- portugalština (portugalská × brazilská)
- srbochorvatština (srbský standard × chorvatský standard)
- hindustánština (hindský standard × urdský standard)

vernakulární jazyk/varieta

= jazyk, který není kodifikovaný, tzn. který (zatím) nemá svou standardizovanou podobu

- romština
- nemusí mít ani psanou podobu
 - jazyk buang na Papui-Nové Guineji

jiné užití termínu *vernakulární jazyk*

= jazyk, který není oficiálním jazykem v určitém státě

- bretonština ve Francii

definice *vernakulárního jazyka* podle UNESCO (1951):

= první jazyk určitého společenství, kterému sociálně a politicky dominuje společenství mluvící jiným jazykem

- španělština v USA u Hispánců
- čeština v USA u amerických Čechů
- vietnamština v České republice

mateřský jazyk

- = forma řeči, která je předávána z rodičů na děti jako primární prostředek komunikace
- zpravidla nespisovná/nestandardní podoba jazyka

národní jazyk

- = všechny regionální, sociální a funkční podoby jazyka, které slouží příslušnému **národu** pro pokrytí všech komunikačních potřeb

úřední jazyk

- = obvykle jazyk, ve kterém probíhá převážná část komunikace a dokumentace ve správě určitého státu nebo určitého společenství (např. EU)
- také jazyk, který se používá např. jako jazyk výuky nebo velící jazyk v armádě
- zpravidla standardní podoba jazyka (nebývá explicitně specifikováno)

oficiální jazyk

= jazyk oficiálně uznaný jako komunikační prostředek v nějakém společenství nebo státním útvaru

- OSN: angličtina, francouzština, ruština, španělština, čínština, arabština
- Světová banka: angličtina

státní jazyk

= oficiální jazyk nějakého státu

- oficiálnost dána zákonem nebo nařízením, **de iure**
 - slovenština na Slovensku
 - francouzština ve Francii

- oficiálnost dána zvykem, **de facto**
 - čeština v ČR
 - angličtina ve Velké Británii a USA

Nový Zéland

- oficiální jazyk de iure: maorština, novozélandský znakový jazyk
- oficiální jazyk de facto: angličtina
- oficiální jazyk nemusí být totožný s úředním jazykem
 - velština ve Walesu × velština ve Velké Británii

- oficiální jazyk nemusí být totožný s národním jazykem
- skotská gaelština ve Skotsku

- ne vždy se mezi oficiálním a národním jazykem rozlišuje (především u jednojazyčných společností)
 - případ češtiny
- jindy se mezi oficiálním a národním jazykem rozlišuje (tam, kde existuje více jazykových společností)

Paraguay (Jižní Amerika):

- oficiální jazyk: španělština
- národní jazyk: guaraní

– ve státě může být více oficiálních jazyků:

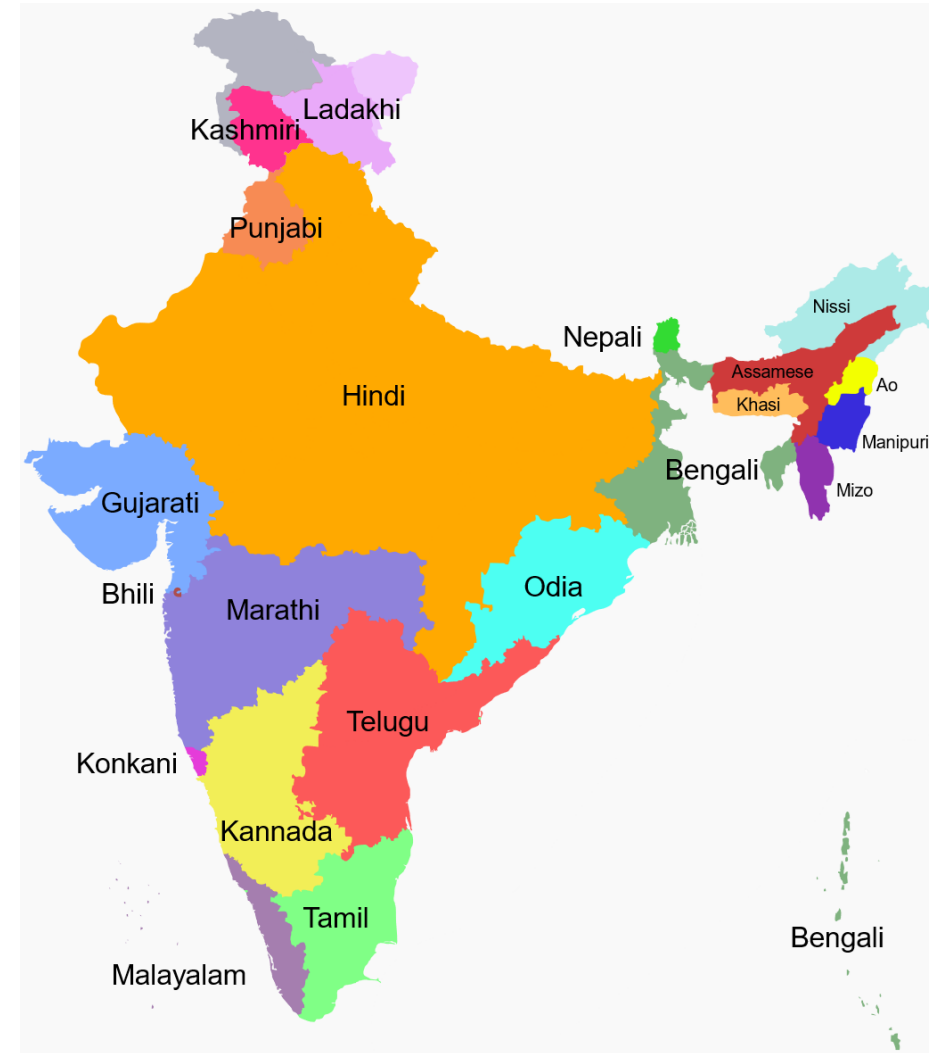
- Belgie – 3 oficiální jazyky:
nizozemština, francouzština,
němčina →

- Švýcarsko – 4 oficiální jazyky:
francouzština němčina, italština,
rétorománština →

- Indie – 2 oficiální jazyky (hindština, angličtina) + 21 regionálních oficiálních jazyků →

- Kanada – 2 oficiální jazyky:
angličtina a francouzština